

Паталаха Валерій Федорович

Кандидат філософських наук, докторант

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

НАН України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0000-7567-2985>

e-mail: valera.patalaha@gmail.com

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Резюме

У статті здійснено комплексний аналіз особливостей сучасного етапу досліджень пам'яті в контексті трансформації соціальних, культурних і політичних практик осмислення минулого. Обґрунтовано, що пам'ять постає не лише механізмом збереження досвіду, а й важливим інструментом конструювання індивідуальної та колективної ідентичності, формування політичної легітимності та символічної інтеграції суспільства. Доведено, що сучасні дослідження пам'яті ґрунтуються на розумінні її соціальної зумовленості, відповідно до якої спогади формуються в межах мінливих соціальних рамок та культурних контекстів.

Проаналізовано еволюцію memory studies від концепції колективної пам'яті М. Альббакса до сучасних транскультурних та космополітичних підходів. Виявлено, що активізація досліджень пам'яті у 1980-х роках була пов'язана з процесами «прискорення пам'яті», кризою лінійного історичного часу та посиленням політики ідентичності. З'ясовано, що сучасний етап характеризується переходом від монополії національної держави на інтерпретацію минулого до плюралізації, фрагментації та приватизації пам'яті, носіями якої виступають різні соціальні, етнічні, релігійні та культурні групи.

Особливу увагу приділено взаємозв'язку пам'яті, історії та культурної спадщини, а також впливу глобалізації та цифрової епохи на трансформацію механізмів меморіалізації. Доведено, що пам'ять дедалі більше набуває рефлексивного характеру, а політика пам'яті перетворюється на важливий інструмент культурного самовизначення та суспільної консолідації. Зроблено висновок, що сучасні дослідження пам'яті виходять за

межі національно-державних наративів і орієнтуються на вивчення множинності часових, культурних та ідентифікаційних вимірів колективного минулого.

Ключові слова: пам'ять; колективна пам'ять; культурна пам'ять; національна ідентичність; політика пам'яті; транскультурна пам'ять; глобалізація; історія; культурна спадщина; memory studies.

Вступ

Останнім часом серед вітчизняних дослідників спостерігається інтерес до вивчення пам'яті як важливого інструмента формування національної ідентичності. Серед них насамперед слід згадати Ю. Зерній, яка безпосередньо ув'язує історичну пам'ять та національну ідентичність [1], Ю. Литвинську, яка запропонувала періодизацію державної політики пам'яті на основі аналізу діяльності президентів України у цій сфері [2], а також О. Тимошенко, О. Корнієвського та Л. Чупрій, які вписали аналіз історичної пам'яті у контекст російсько-української війни [3]. Однак для кращого розуміння ролі пам'яті, насамперед колективної, у формуванні національної ідентичності та консолідації нації слід розглянути еволюцію досліджень пам'яті зарубіжними вченими. Завданням цієї статті є дослідження особливостей нинішнього етапу досліджень пам'яті.

Методи дослідження

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних підходів, що дозволили всебічно проаналізувати еволюцію сучасних досліджень пам'яті та їхній вплив на формування колективної ідентичності. Так, історико-генетичний метод дав можливість простежити основні етапи становлення memory studies — від концепції колективної пам'яті М. Альбакса до сучасних транскультурних і космополітичних підходів. Його використання дозволило виявити закономірності трансформації уявлень про пам'ять залежно від змін соціокультурного та політичного середовища.

Історико-порівняльний метод сприяв зіставленню різних теоретичних моделей пам'яті, а також виявленню специфіки переходу від національно-центричних концепцій пам'яті до сучасних моделей плюралізованої та транскультурної пам'яті. Завдяки цьому було розкрито особливості сучасного етапу досліджень пам'яті в умовах глобалізації та цифровізації суспільства. Соціокультурний підхід дозволив дослідити пам'ять як соціально детермінований феномен, вбудований у систему культурних практик, символічних репрезентацій та механізмів формування колективної ідентичності. Його застосування сприяло обґрунтуванню ролі пам'яті у процесах суспільної консолідації, політичної легітимації та культурного самовизначення. Герменевтичний метод використано для інтерпретації

концептуальних підходів зарубіжних дослідників пам'яті, аналізу смислового наповнення понять «колективна пам'ять», «культурна пам'ять», «транскulturна пам'ять» та «політика пам'яті». Це дозволило виявити зміну теоретичних акцентів у сучасних memory studies та поглибити розуміння пам'яті як рефлексивного феномена. Методи аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації дали змогу впорядкувати основні теоретичні підходи до дослідження пам'яті, узагальнити сучасні тенденції розвитку memory studies та сформулювати цілісне бачення пам'яті як багатовимірного соціокультурного й політичного явища.

Результати дослідження

Термін «колективна пам'ять» став настільки поширеним, що з кінця 1980-х років домінує у суспільній та науковій уяві. Проте значна частина літератури спирається на праці М. Альбавкса, для якого спогади не просто опосередковуються, а й структуруються соціальними механізмами та формуються в соціальних рамках. «Саме в суспільстві люди зазвичай набувають своїх спогадів. Саме в суспільстві вони також згадують, впізнають і локалізують свої спогади» [4, р. 38]. Отже, вивчення та теоретичне осмислення пам'яті — це не питання дослідження суб'єктивного розуму чи його неврологічних функцій, а питання виявлення мінливих соціальних рамок, у які вбудовані спогади. Форми мнемоніки варіюються залежно від соціальних організацій та груп, до яких належать індивіди.

Культурна пам'ять зазвичай характеризується цілеспрямованими, організованими та ритуалізованими формами запам'ятовування. Формування типів пам'яті, що виходять за межі конкретних переживань і підтримують міжпоколінні довготривалі спогади, вимагає інституціоналізованих сховищ. Вони спираються на зовнішні носії та інституції, в які вписуються переживання, спогади та знання — архіви, музеї, бібліотеки та популярна культура.

При цьому пам'ять та теоретичні концепції, на яких ґрунтується її дослідження, не слід зводити до статичного поняття, а розглядати у відповідних історичних контекстах. Історія забезпечує епістемологічні засади, що окреслюють основні риси технік пам'яті та супутніх соціальних, культурних і політичних практик. Як зазначив П. Хаттон: «Виразна, колективна пам'ять усної традиції поступається місцем інтроспективній, особистій пам'яті літературної культури. Пам'ять, спочатку уявна як повторення, зрештою переосмислюється як згадування. Згодом сприйняття пам'яті як звички витісняється сприйняттям пам'яті як репрезентації» [5, р. 16]. Зміни у формах комунікації супроводжуються різними уявленнями про пам'ять: «усна традиція — з повторенням живої пам'яті; грамотність рукописного письма — з відновленням втраченої мудрості; грамотність друкованого

письма — з реконструкцією окремого минулого; а медіаграмотність — з деконструкцією форм, з яких складаються образи минулого» [5, р. 16].

Важливо відзначити, що коли через колективну пам'ять вивчається суспільство, то одночасно досліджуються мінливі часові уявлення про тріаду «минуле-теперішнє-майбутнє». Серед дослідників сформувався консенсус щодо інструменталістського підходу до розуміння формування колективної пам'яті. Це означає, що сучасні політичні проблеми та панівні (національно-державні) інтереси проєктуються на минуле, інструменталізуючи пам'ять для політичних потреб сьогодення [6].

Як слушно зазначає А. Макінтайр: «Належне розуміння традиції виявляється в усвідомленні тих майбутніх можливостей, які минуле відкрило для сьогодення. Живі традиції, саме тому, що вони продовжують ще не завершену розповідь, стикаються з майбутнім, визначений та визначуваний характер якого, якщо він взагалі є, походить із минулого» [7, р. 223]. Пам'ять та її асоціація з конкретним минулим не є перешкодою для майбутнього, а передумовою для висловлення оповіді (мосту) над сьогоденням. Спільне відчуття минулого стає сховищем сенсів, яке допомагає визначити прагнення на майбутнє.

У своєму історичному аналізі часів та часових вимірів Р. Козелек зазначає, що сьогодення розташоване між минулими досвідом, який є «теперішнє минуле, події якого вже засвоєні й можуть бути згадані», та горизонтом очікувань, що відноситься до «майбутнього, яке стало сьогоденням; воно вказує на те, чого ще немає, на те, чого ще не пережито, на те, що можна лише відкрити» [8, р. 272]. Важливо зазначити, що зацикленість на минулому та секуляризована вимога пам'ятати стали джерелами політичної легітимності та культурного самоствердження. Вони сприймаються як центральні механізми передачі цінностей майбутнім поколінням. Пам'ять, що пов'язує минуле, сьогодення та майбутнє, є фундаментальною здатністю існування у часі, завдяки якій ми визначаємо індивідуальну та колективну ідентичність.

Інтерес до феномена пам'яті активізувався у 1980-х роках, що на думку П. Нори, було зумовлено двома причинами: прискоренням пам'яті та політикою ідентичності.

1. «Прискорення пам'яті» зумовлене тим, що «що найпостійнішою чи найсталішою рисою сучасного світу є вже не безперервність чи сталість, а зміна. І дедалі швидші зміни, прискорене осідання всіх речей у минуле, яке відступає дедалі швидше» [9, р. 1]. Згідно з цим поглядом пам'ять «розбила єдність історичного часу, ту витончену, прямолінійну лінійність, яка традиційно пов'язувала сьогодення та майбутнє з минулим. Фактично, саме те, як суспільство, нація, група чи сім'я уявляли своє майбутнє, традиційно визначало, що саме з минулого їм потрібно було пам'ятати, щоб

підготуватися до цього майбутнього; а це своєю чергою надавало сенсу сьогоденню, яке було лише ланкою між цими двома» [9, р. 1]. На думку А. Гюйссена втіленням цього прискорення є цифрова ера, що спровокувала появу культурних реакцій, що виявляються у зацікавленості пам'яттю: зростання кількості автобіографій, мемуарів та популярний інтерес до генеалогії [10]. Більше того, саме написання історії зазнало змін, оскільки розмежування між пам'яттю та історією поступово стирається [11]. У сукупності ці зміни «внесли елемент релятивізму в історіографію. ... Відповідно, на перший план виходить проблема пам'яті. Історія стає політикою того, що ми, сучасники, хочемо, щоб запам'ятало майбутнє покоління» [12, р. 100]. Цей перехід від історії до пам'яті має різні вектори, одним із яких є часовість і сам історичний час.

Своєю чергою К. Лоренц простежив процес стирання колишніх меж між пам'яттю та історією. На його думку, фундаментальні суперечливі частини минулого, які з 1990 року позначаються як «катастрофічні», «посттравматичні», «терористичні» та «примарні», виходять за межі звичайного «історичного» поняття «минулого». Це відбувається тому, що історики зазвичай припускають, що минуле «відходить», а отже, є віддаленим і відсутнім у сьогоденні. Припущення, що «гаряче» сьогодення само собою перетворюється на «холодне» минуле, так само як звичайні пожежі гаснуть і «оходжуються» самі по собі, було конститутивним для історії як дисципліни. Цей процес «оходження» часто сприймається як перехід від пам'яті до історії [13, р. 43].

Така інтерпретація проявляється у зростанні кількості об'єктів культурної спадщини. «У переході від історії до культурної спадщини відбувається оцінка минулого, щоб сьогодення могло визначити, яку спадщину воно має перейняти від історії» [14, р. 36]. Рух за збереження культурної спадщини, започаткований у 1970-х роках, є свідомим намаганням інтегрувати пам'ять як діяльність, що надає сенс. «Важливим аспектом культурної спадщини є пам'ять, що розглядається як спосіб інтерпретації. Спогади, втілені в культурній спадщині, дають змогу суспільству інтерпретувати історію та зв'язок сьогодення з історією. Говорити про культурну спадщину в таких термінах означає розглядати її як культурну модель інтерпретації» [14, р. 38]. Цей евристичний прийом тісно пов'язаний із прискоренням пам'яті, що призвело до парадокса: чим менше ми вкорінені в реальних «*milieux de mémoire*», тим більше ми культивуємо «*lieux de mémoire*» [15]. Втрата пам'яті відповідає одержимості пам'яттю. «Епоха вшанування» характеризується культивуванням та збереженням об'єктів культурної спадщини у глобальному масштабі. Так звана «індустрія спадщини» поєднала політичні (консерватизм), культурні (розвиток музеїв та приватних колекцій), соціальні (формування ідентичності) та економічні (комерціалізація

минулого) функції [16]. Похідним явищем індустрії спадщини є відродження ностальгії [17]. Обидва ці явища є культурними тенденціями, що характеризують епохальні переходи. Ностальгія також була частиною буму пам'яті наприкінці століття, під час якого політичні, культурні та соціальні основи модерності теоретично осмислювалися в контексті парадокса, за якого час загрожував пам'яті, а пам'ять намагалася стримати час.

2. Політика ідентичності тісно пов'язана із бумом пам'яті, оскільки зв'язок між пам'яттю та ідентичністю ґрунтується на припущенні, що групова ідентичність потребує відчуття стабільності. «Ідентичності та спогади — це не те, про що ми думаємо, а те, за допомогою чого ми мислимо. Як такі, вони не існують поза межами нашої політики, наших соціальних відносин та нашої історії» [18, р. 5]. Характерною рисою буму пам'яті є те, що «загальною рисою, яка лежить в основі більшості сучасних проявів лихоманки пам'яті є невпевненість щодо ідентичності. Ми можемо висунути правило: коли ідентичність стає невизначеною, цінність пам'яті зростає» [19, р. 43].

Своєю чергою П. Нора говорить про «демократизацію» історії, що стала можливою у результаті трьох видів деколонізації: міжнародної, внутрішньої та ідеологічної. Міжнародна деколонізація надала спільнотам, що перебували у стані етнологічної інерції колоніального гноблення, доступ до історичної свідомості та відновлення (або вигадкування) спогадів. Внутрішня деколонізація характерна для традиційних західних суспільств, де відбувається процес інтеграції сексуальних, соціальних, релігійних та провінційних меншин, для яких підтвердження своєї «пам'яті», а фактично, своєї історії, є способом визнання їхнього «партикуляризму» спільноту, яка раніше відмовляла їм у цьому праві, водночас культивуючи їхню відмінність та прихильність до ідентичності, якій загрожує розпад [15, р. 5]. Тобто маргіналізовані групи прагнуть підтвердити свою ідентичність шляхом відкриття та відновлення своїх (контр-)спогадів. Ідеологічна деколонізація стосується відродження глибоко прихованих спогадів в часи поневолення, що піднялися після закінчення «холодної війни» і пов'язані з падінням тоталітарних та авторитарних режимів насамперед у Східній та Центральній Європі, а також в Африці та Латинській Америці. Ця тенденція пов'язана зі зростаючою увагою до дискурсів про права людини та появою досліджень у галузі перехідного правосуддя [20]. Правда та справедливість пов'язані з травматичними спогадами, що ставлять перед суспільствами виклики: згадати про свої колективні провини та шукати різні форми примирення через низку механізмів, включаючи символічне визнання минулих несправедливостей через ритуали прощення (наприклад, вибачення) та пов'язані з ними меморіальні заходи (наприклад, постгероїчні меморіали); визнання жертв та відповідальності винуватців (наприклад, комісії з

встановлення істини); матеріальну компенсацію через різноманітні заходи відшкодування; та судові процедури (наприклад, судові процеси з прав людини або воєнних злочинів).

У результаті відродження спогадів про історичну несправедливість сприяє формуванню нових форм культурної ідентифікації, колективного самоусвідомлення та політичної легітимності. Хоча політична легітимність завжди значною мірою залежала від колективної пам'яті (міфів тощо), однак нині вона доповнюється критичним аналізом власного негативного минулого, який Дж. Олік назвав «політикою жалю». Згідно з цією точкою зору, центральні питання «для соціоісторичної теорії жалю стосуються того, яким чином жаль є сучасним і яким чином сучасність є жалюгідною» [21, р. 130].

Якщо ми погоджуємося з тим, що практики пам'яті та їх евристичну цінність слід розглядати у конкретних історичних контекстах, то маємо дослідити характерні політичні, культурні, соціальні та технологічні риси, які формують і трансформують характер культур пам'яті. З кінця XIX ст. до 1990-х років пам'ять ідентифікувалася з гегемоністськими прагненнями національної держави, яка намагалася створити єдиний та консолідуючий наратив минулого. Хоча національні держави свідомо формували й насаджували офіційну версію пам'яті, однак кінець XX ст. позначився саморефлексивним поворотним моментом, що легітимізує ті форми формам пам'яті, які трансформують націю. З 1990-х років відбувається культурний поворот у соціальних науках та гуманітарних дисциплінах. На початку XXI ст. глобалізація поставила під сумнів уявлення про те, що тісний зв'язок історії та кордонів є єдиним можливим засобом соціальної та символічної інтеграції. А. Ерл відображає цей перехід, виділяючи три періоди у дослідженні (культурної) пам'яті [22].

На першому етапі значний вплив мали праці французького соціолога М. Альбавкса, який першим ввів поняття колективної пам'яті у праці «Соціальні рамки пам'яті». Він стверджував, що «кожна група — чи то релігійна, політична чи економічна, чи то родина, друзі або знайомі, навіть тимчасове зібрання в салоні, аудиторії чи на вулиці, по-своєму «заморожує» час і навіть своїм членам ілюзію, що в межах певного проміжку часу у постійно мінливому світі певні зони набули відносної стабільності та рівноваги, в яких нічого істотного не змінюється» [4, р. 126]. Більше того, колективна пам'ять — це активне минуле, що формує нашу ідентичність, а історія — як минуле, що запам'яталося, з яким ми більше не маємо «органічного» зв'язку. У результаті колективна пам'ять та історія є загальнодоступними соціальними фактами, причому остання є «живою», а перша — «мертвою». Фокус досліджень на цьому етапі зосереджувався на аналізі того, як працює пам'ять у суспільстві та культурі. Поступово акцент

змістився з динаміки пам'яті в культурі на конкретні спогади стабільних і чітко окреслених культур, насамперед національної держави, яку почали розглядати як тотожну національній культурі та національній культурній пам'яті.

Другий етап характеризується дослідження національної пам'яті, що почали з'являтися в 1990-х роках [22, р. 6]. У міру того, як процеси глобалізації набували все більшої виразності, всепроникна і стійка пояснювальна сила «методологічного націоналізму» в соціальних науках загалом, і в дослідженнях пам'яті зокрема, здавалася, якщо не анахронічною, то, безперечно, обмеженою.

На третьому етапі дослідники пам'яті намагалися вийти за межі національних рамок, що А. Ерл називав «транскультурними дослідженнями пам'яті». На його думку «для досліджень пам'яті застарілий підхід, який розглядає культуру як «контейнер», є не лише ідеологічно сумнівним, а й епістемологічно хибним, оскільки існує надто багато мнемонічних явищ, які не потрапляють у наше поле зору через «стандартне» поєднання територіальної, етнічної та національної колективності як основної рамки культурної пам'яті, але які можна побачити крізь транскультурну призму» [22, р. 8].

Хоча і раніше низка дослідників ставили під сумнів просторово орієнтоване розуміння культури, однак тепер дедалі очевидніше акцент змістився на розмежування нації та держави, що деякі дослідники називають космополітизацією пам'яті [24]. Замість того щоб передбачати накладання нації, території та політичної системи, космополітичні спогади ґрунтуються на ідіомах, що трансформують націю, та сприяють цьому, охоплюючи територіальні та мовні кордони. Формування космополітичних спогадів не усуває національну перспективу, а перетворює національну приналежність на одну з кількох опцій колективної ідентифікації. Космополітичний поворот вказує на те, що конкретні орієнтації на минуле потребують переоцінки на тлі глобальних ландшафтів пам'яті. Ще одним дослідником впливу глобалізації на пам'ять був А. Гюйссен [25; 26]. Більш сучасним видатним представником третьої хвилі є М. Ротберг, який запровадив поняття «багатоспрямованої пам'яті» [27]. Використовуючи метафору подорожі, М. Ротберг демонструє, як багатоспрямованість спогадів поєднує різні наративи. За такого підходу, політика пам'яті — це не змагання з нульовою сумою, а взаємне доповнення. Завдяки появі низки досліджень у рамках третьої хвилі ця галузь за останнє десятиліття значно розширилася як у географічному, так і в тематичному плані.

Тобто, помилково вважати, що тепер пам'ять більше не формулюється в рамках національної держави, а йдеться про те, що відбувається плюралізація пам'яті, що призвело до фрагментації пам'яті, що вже не

підпорядковується виключно ідеї національної держави. Ключовим питанням інтерпретації тут є перехід від героїчних національних держав до форми державності, яка встановлює внутрішню та зовнішню легітимність завдяки підтримці скептичних наративів, що ставлять під сумнів фундаментальне квазіміфічне минуле, яке раніше слугувало фіксованими точками, що виходили за межі поколінь. Емпірично ці постгероїчні симптоми державності ґрунтуються на критичному осмисленні минулих несправедливостей, що виявляється, серед іншого, у поширенні історичних комісій та значущості, яку норми прав людини займають у публічних дебатах про минуле, яке можна використовувати.

Ця трансформація спогадів супроводжується їх фрагментацією та приватизацією, що відображає зміну характеру взаємовідносин між пам'яттю та історією. Протягом останніх трьох десятиліть ми спостерігаємо появу «історії пам'яті» [28], яка відрізняється від традиційних історичних наративів тим, що якщо історія являє собою конкретизовану ідею часових послідовностей, що відображають певну форму (національного) розвитку, то пам'ять — співіснування одночасних минулих часів. Національна історія відповідає телосу модерності як своєрідної громадянської релігії. Своєю чергою пам'ять розчиняє цю послідовність, яка є конститутивною частиною історії. «Історія пам'яті» передбачає одночасність явищ та множинність минулих часів. «Історія пам'яті» — це особлива форма пам'яті, яка віддаляється від підтримуваної державою національної історії. Намагання держави встановити монополію на формування колективного минулого поступилися місцем фрагментації спогадів, що їх несуть приватні, індивідуальні, наукові, етнічні та релігійні суб'єкти. Хоча держава продовжує відігравати важливу роль у тому, як ми пам'ятаємо її історію, але тепер вона одним із безлічі акторів, що творять смисли.

Іншими словами, пам'ять набуває рефлексивного характеру, що не слід розглядати як чергову версію інструменталізму, а радше як ознаку періоду, протягом якого пам'ять формулюється як «основний аспект рефлексивності та множинності часових рамок, що входять у процес конструювання об'єкта настільки, що його розглядають як продукт, розташований у часі та просторі. ... йдеться не стільки про часовий вимір як такий, скільки про прояв множинності часових вимірів, залучених до ідентифікації та конструювання об'єктів, про які йдеться» [29, р. 45]. Пам'ять спонукає нас досліджувати питання, «що стосуються масштабу, категорій аналізу, взаємозв'язку між діахронією та синхронією, а також режимів історичності та рефлексивності» [29, р. 32]. Дискусія про пам'ять перейшла від суперечки щодо значення минулого до теоретичних дискусій про політичні, культурні та соціальні значення самої пам'яті.

Висновки

Пам'ять вбудована в соціальні рамки (сімейні, національні та особистісні переживання, закріплені символічними позначками), маніфестується у культурних маркерах (наприклад, архівних сховищах, таких як меморіали та музеї, та інших формах культурної продукції, включно з цифровими джерелами) і формується політичними обставинами (наприклад, війнами, катастрофами та дебатами, що генерують тривалі значення цих подій). Соціальні рамки та історичні обставини змінюються з часом, а разом з ними й співвідношення часових вимірів: минуле — теперішнє — майбутнє. Вивчення та теоретичне осмислення пам'яті дозволяє нам перенести фокус з часу на часові виміри, тим самим розуміючи, які категорії використовують індивіди, групи та культури для осмислення свого життя, своїх уподобань та ідеалів. Подальші дослідження мають зосереджуватися на особливостях вітчизняних досліджень пам'яті та їх впливі на формування національної ідентичності та консолідації суспільства, насамперед в умовах російсько-української війни.

Список посилань

1. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. Політичний менеджмент. 2008. №5. С. 104-115.
2. Литвиновська Ю. Етапи реалізації політики пам'яті в Україні (1991-2023 рр.). Консенсус. 2024. №1. С. 91-104.
3. Тимошенко О. І., Корнієвський О. А., Чупрій Л. В. Історична пам'ять як чинник формування національної ідентичності. Політичне життя. 2026. №1. С. 49-56.
4. Halbwachs M. On Collective Memory. Chicago, IL: Chicago University Press, 1992.
5. Hutton P. History as an Art of Memory. London: University Press of New England, 1993.
6. Hobsbawm E., Ranger T. The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
7. MacIntyre A. After Virtue: A Study in Moral Theory. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1984.
8. Koselleck R. Futures past: on the semantics of historical time. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1985.
9. Nora P. The Reasons for the Current Upsurge in Memory. Transit. 2002. Vol. 22. P. 1–6.
10. Huyssen A. Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. Public Culture. 2000. Vol. 12. №1. P. 21–38.

-
11. Klein K.L. On the Emergence of Memory in Historical Discourse. *Representations*. 2000. Vol. 69. P. 127–150.
 12. Hutton P. Review Essay: History and Memory. *History and Theory*. 1994. Vol. 33. №1. P. 95–107.
 13. Lorenz C. Blurred Lines. History, Memory and the Experience of Time. *International Journal for History, Culture and Modernity*. 2014. Vol. 2. №1. P. 43–62.
 14. Delanty G. The European Heritage: History, Memory and Time. *Handbook of European Studies*, ed.by C. Rumford. London: Sage, 2008. P. 36–51.
 15. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Memoire. *Representations*. 1989. Vol. 26. P. 7–25.
 16. Lowenthal D. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
 17. Boym S. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2001.
 18. Gillis J. Memory and Identity: The History of a Relationship. *Commemorations: The Politics of National Identity* ed. by J.R. Gillis. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994. P. 3–27.
 19. Megill A. History, Memory, Identity. *Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice* edited by Megill, A. et al. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2007. P. 41–62.
 20. Levy D., Sznajder N. *Memory and Human Rights*. Philadelphia, PA: Penn State University Press, 2010.
 21. Olick J.K. *The Politics of Regret, On Collective Memory and Historical Responsibility*, London: Routledge, 2007.
 22. Erll A. Travelling Memory. *Parallax*. 2001. Vol. 17. №4. P. 4–18.
 23. Halbwachs M. *The Collective Memory*. New York: Harper Colophon, 1980.
 24. Levy D., Sznajder N. *Holocaust and Memory in the Global Age*. Philadelphia, PN: Temple University Press, 2005.
 25. Huyssen A. *Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia*. London: Routledge, 1995.
 26. Huyssen A. Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. *Public Culture*. 2000. Vol. 12. №1. P. 21–38.
 27. Rothberg M. *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Palo Alto: Stanford University Press, 2009.

28. Diner D. Gedächtniszeiten: Über Jüdische und andere Geschichten. München: C.H. Beck, 2003.
29. Werner M., Zimmermann B. Beyond Comparison. Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity. History and Theory. 2006. Vol. 45. P. 30–50.

References

1. Zernii, Yu. (2008). The relationship between historical memory and national identity, Politychnyi menedzhment, 5, 104–115
2. Lytvynovska, Yu. (2024). Stages in the implementation of memory policy in Ukraine (1991–2023). Konsensus, 1, 91–104
3. Tymoshenko, O.I., Korniiievskiy, O.A., Chuprii, L.V. (2026). Historical memory as a factor in the formation of national identity, Politychne zhyttia, 1, 49–56
4. Halbwachs, M. (1992). On Collective Memory. Chicago, IL: Chicago University Press.
5. Hutton, P. (1993) History as an Art of Memory, London: University Press of New England.
6. Hobsbawm, E. and T. Ranger (eds.) (1983). The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.
7. MacIntyre, A. (1984). After Virtue: A Study in Moral Theory. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
8. Koselleck, R. (1985). Futures past: on the semantics of historical time. Cambridge, Mass.: MIT Press.
9. Nora, P. (2002). The Reasons for the Current Upsurge in Memory. Transit, 22: 1–6.
10. Huyssen, A. (2000) Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. Public Culture, 12(1): 21–38.
11. Klein, K.L. (2000) 'On the Emergence of Memory in Historical Discourse', Representations, 69: 127–150.
12. Hutton, P. (1994). Review Essay: History and Memory', History and Theory, 33(1): 95–107.
13. Lorenz, C. (2014). Blurred Lines. History, Memory and the Experience of Time', International Journal for History, Culture and Modernity, 2(1): 43–62.
14. Delanty, G. (2008). The European Heritage: History, Memory and Time', in C. Rumford (ed.) Handbook of European Studies (London: Sage), 36–51.

-
15. Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Memoire. Representations, 26: 7–25.
 16. Lowenthal, D. (1985). The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press.
 17. Boym, S. (2001). The Future of Nostalgia. New York: Basic Books.
 18. Gillis, J. (1994). Memory and Identity: The History of a Relationship', in J.R. Gillis (ed.) Commemorations: The Politics of National Identity (Princeton, NJ: Princeton University Press), 3–27.
 19. Megill, A. (2007). History, Memory, Identity', in Megill, A. et al. (eds.), Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice (Chicago, IL: University of Chicago Press), pp. 41–62.
 20. Levy, D. and N. Sznajder (2010). Memory and Human Rights, Philadelphia, PA: Penn State University Press.
 21. Olick, J.K. (2007) The Politics of Regret, On Collective Memory and Historical Responsibility, London: Routledge.
 22. Erll, A. (2001). Travelling Memory. Parallax, 17(4): 4–18.
 23. Halbwachs, M. (1980). The Collective Memory. New York: Harper Colophon.
 24. Levy, D. and N. Sznajder (2005). Holocaust and Memory in the Global Age. Philadelphia, PN: Temple University Press.
 25. Huyssen, A. (1995). Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia. London: Routledge.
 26. Huyssen, A. (2000). Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. Public Culture, 12(1): 21–38.
 27. Rothberg, M. (2009). Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization. Palo Alto: Stanford University Press.
 28. Diner, D. (2003). Gedächtniszeiten: Über Jüdische und andere Geschichten. München: C.H. Beck.
 29. Werner, M. and B. Zimmermann (2006). Beyond Comparison. Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity. History and Theory. 45: 30–50.

Valerii Patalakha

*Candidate of Philosophical Sciences, PhD student at the
V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy
of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0009-0000-7567-2985>
e-mail: valera.patalaha@gmail.com*

**POLITICS OF MEMORY AS A MECHANISM FOR THE
FORMATION OF COLLECTIVE IDENTITY**

Abstract

The article provides a comprehensive analysis of the specific features of the contemporary stage of memory studies in the context of the transformation of social, cultural, and political practices of interpreting the past. It is substantiated that memory functions not only as a mechanism for preserving experience, but also as an important instrument for constructing individual and collective identity, shaping political legitimacy, and ensuring the symbolic integration of society. It is demonstrated that contemporary memory studies are grounded in the understanding of memory as a socially conditioned phenomenon, according to which recollections are formed within changing social frameworks and cultural contexts.

The evolution of memory studies is analyzed from Maurice Halbwachs' concept of collective memory to modern transcultural and cosmopolitan approaches. It is revealed that the intensification of memory studies in the 1980s was associated with the processes of the “acceleration of memory,” the crisis of linear historical time, and the strengthening of identity politics. It is established that the contemporary stage is characterized by a transition from the monopoly of the nation-state over the interpretation of the past to the pluralization, fragmentation, and privatization of memory, represented by various social, ethnic, religious, and cultural groups.

Special attention is devoted to the interrelation between memory, history, and cultural heritage, as well as to the influence of globalization and the digital age on the transformation of memorialization mechanisms. It is proved that memory is increasingly acquiring a reflexive character, while memory

politics is becoming an important instrument of cultural self-identification and social consolidation. The article concludes that contemporary memory studies go beyond nation-state narratives and focus on the multiplicity of temporal, cultural, and identity dimensions of the collective past.

Keywords: memory; collective memory; cultural memory; national identity; politics of memory; transcultural memory; globalization; history; cultural heritage; memory studies.

Надійшла до редакції/ Received: 08.03.2026

Прорецензовано/ Revised: 22.03.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.04.2026